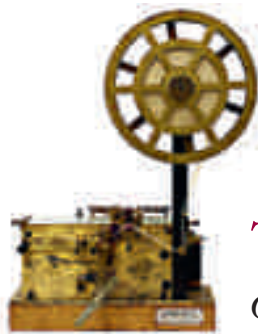

MASKIN använd för tidsbestämning vid meridiancirkelarbeta.

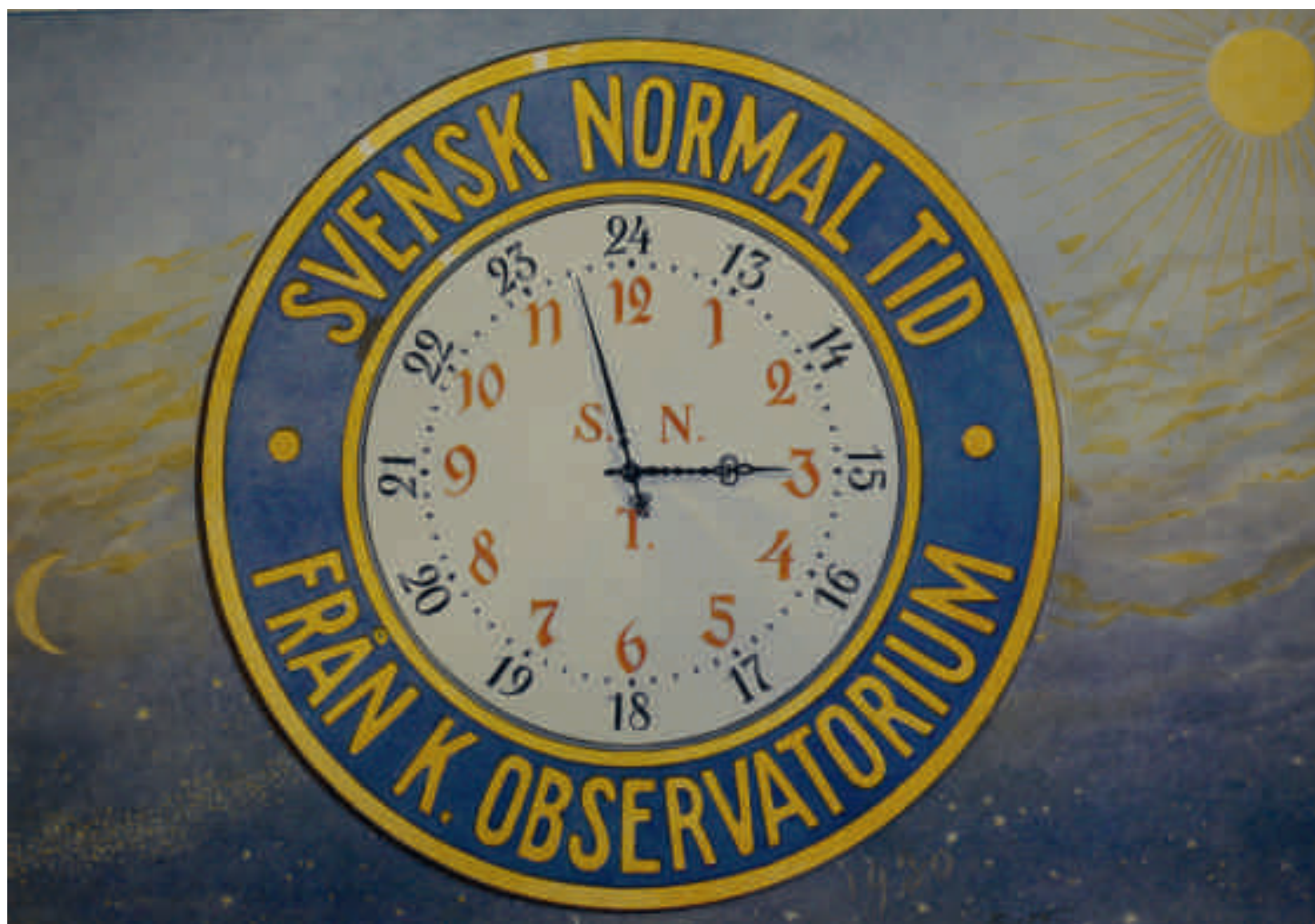

Tid att lita på

Gustav Holmberg

I oktober 1903 invigdes det nya Centralposthuset i Stockholm. Det var förvisso ett pampigt hus som förkroppsligade ett centralt statligt ämbetsverk, men i de texter som skrevs i samband med invigningen poängterades även att det var vigt åt nyttan. Byggnaden ”vore bestämd för ett sträfsamt, intensivt arbete [...] ett posthus, som till sin yttre och inre arkitektur vore värdigt Sveriges sköna hufvudstad och på samma gång i alla anordningar lämpade sig för det praktiska ändamål, hvarför detsamma tillkommit”. I pressrapporteringen och i bokform lyftes sålunda elektricitet, vattenklosetter, elektriskt ljus (huset hade inalles 1 690 glödlampor) och hissar fram – moderna tekniska lösningar som var tänkta att underlätta ett smidigt flöde av postala försändelser, människor och pengar. Kanske ville man också visa att Postverket var en myndighet i tiden. Den generalpostdirektör som uttalade sig i dagspressen i samband med invigningen av det nya Centralposthuset, Edvard von Krusenstjerna, var förutom postchef även riksdagsledamot (för högern) och civilminister. Post- och telegrafväsendet hade i en reform 1900 förts över till Civildepartementet, och satsningen på ett modernt centralposthus visade med all önskvärd tydlighet att det oscariska Sverige hade en rationell och välfungerande statsapparat, i takt med tiden.

Till de tekniker som Centralposthuset fylldes med kan fogas tekniker för tidsangivelser. Medborgarna som sökte sig till huset för att uträtta sina postärenden och de ämbetsmän som hanterade dessa ärenden kunde alla räkna med att ha noggrann och pålitlig tidmätning tillgänglig. I byggnaden fanns nämligen 75 ur uppsatta. Uren var synkroniserade och gick helt i takt med varandra, och, vad viktigare var, även med den officiella tiden i Sverige. Uren i Centralposthuset reglerades ”genom elektrisk förbindelse med Stockholms observatorium”, poängterades det i den minnesskrift i tre band som gavs ut i samband med invigningen.

REKLAMBILD som användes i marknadsföringen av AB Svensk Normaltid.

Centralposthusets nätverk av synkroniserade ur som distribuerade precisa tidsangivelser med ursprung i Stockholms observatorium var en teknisk nyhet i Stockholms offentliga miljöer. Om något visade det att även ett statligt postverk hade med modernitet att göra. Nätverket av klockor hanterades av Aktiebolaget Svensk Normaltid och Postverket var en av de första stora kunderna. Från företagets centralstation på Klarabergsgatan 58 distribuerades tidssignaler via telegrafnätet till abonnenter som hyrde ur hos företaget. Sådana ur började dyka upp överallt i Stockholms offentliga miljöer, och snart även i andra städer.

AB Svensk Normaltid hade grundats 1901. Den ledande kraften i företaget var John Andersson, en ingenjör som arbetat inom telefon- och tele-

grafbranschen och som annars mest förknippas med sin verksamhet inom åskledarområdet. Han lär ha projekterat cirka 2 000 åskledaranläggningar under sin tid som åskledarkonstruktör, och hans utvecklingsarbete inom området prisades vid Stockholmsutställningen 1897 och världsutställningen i Paris 1900.

Företaget erbjöd kunderna att hyra ur som reglerades via en tidsteknologisk kedja som utgick från ett normalur vid Vetenskapsakademiens observatorium och sedan vidarebefordrades via telegrafledningar som disponerades av Kungliga Telegrafstyrelsen fram till abonnentens ur. I ett försäljningsmaterial poängteras att uren ”*alltid* visa svensk normal tid, samt därtill efter uppsättningen *automatiskt* uppdragas och inställas”. De kostade från 20 kronor per år och uppåt i hyra. Man pekade vidare på att ”elektriska ur, reglerade i full öfverensstämmelse med ett normalur på Stockholms Observatorium, måste spela en stor, praktisk roll i det allmänna lifvet”. Företagets affärsidé var att leverera ur som placerades offentligt och uppfattades som noggranna och precisa. Uren synkroniserades dagligen automatiskt via telegrafnätet gentemot ett huvudur på företagets centralstation. Varje klocka drar sig, ”har en gång” för att tala urverkspråk, men denna justerades alltså ned till sekundnivå med dagliga korrektionssignaler.

Centralanläggningens tidsangivelse kom således från Stockholms observatorium, en viktig källa till svensk tid vid sekelskiftet 1900. Där, på Vetenskapsakademiens observatorium på Observatoriekullen vid Drottninggatan, hade företaget satt upp ett ”normalur” som jämfördes och korrigerades i relation till den ultimata tidslikaren: stjärnhimlen. Assistent-astronomer bemannade observatoriets passageinstrument, teleskop som gjorde det möjligt att med hög noggrannhet bestämma när standardstjärnor passerade rakt i söder. Med dessa observationer kunde observatoriets ur kontrolleras och justeras. Att säkerställa en korrekt tid genom att hålla observatoriets egna ur välkorrigerade var förstås en central del av observatoriets vardagliga verksamhet, men hängde alltså även samman med justeringen av AB Svensk Normaltids normalur. Detta gav i sin tur ifrån sig noggrann tid till företagets centralstation som i sin tur distribuerade tiden till abonnenternas urverk. I hela Stockholm och snart även till andra städer spreds sålunda tillförlitliga tidsangivelser. Därmed hade en kronometrisk kedja upprättats som förband jordklotets omutliga rotation, avspeglad i standardstjärnornas rörelse genom passageinstrumenten, med offentligt uppsatta ur, via telegrafnätets infrastruktur och de två standardbärarna Vetenskapsakademiens observatorium och AB Svensk Normaltid. Medborgare som rörde sig i den oscarianska stadsbilden kunde kontrollera sina fickur; järnvägsstationernas flöden av passagerare och tåg stördes inte av tidsmässig tvetydighet; skolor och kyrkor visade exakt klockslag; ingen tvekan om tiden kunde råda när reverser och växlar skulle omsättas på

SVENSK NORMAL TID

FRÅN

KONGL. VETENSKAPSAKADEMIENS

OBSERVATORIUM.

KONTOR & CENTRALSTATION

58 KLARABERGSGATAN 58.

STOCKHOLM

RIKS-TEL. 442.

ALLM. TEL. 8032.

1905

banker och postkontor. En rikslikare för tid med sekundprecision hade upprättats som ett samarbete mellan Akademiens observatorium och ett privat företag.

Företaget poängterade genomgående att det som visades upp var en svensk normaltid levererad av Vetenskapsakademiens observatorium. Astronomin förknippades med sifferhantering och precision, och observatoriet hade genom almanacksprivilegiet varit en rikslikare i kalendariska frågor, och dessutom handskats med olika standarder alltsedan grundandet. Precisionen hade förstås praktiska syften. Man ville ju inte att något så banalt som förvirring kring klockslag skulle skapa oreda i järnvägsnätet – men det är svårt att bortse från att värden som flit, noggrannhet, ordning även finns med som övertoner i det utilistiska grundackord som associerades med införandet av väldistribuerade och pålitligt synkroniserade tidsangivelser.

Det fanns även andra sätt att sprida synkroniserad tid i samhället. Stockholms observatorium distribuerade tidssignaler via telegrafnätet till dussintalet telegrafstationer runt om i landet och till flottan i Karlskrona. Vid de större statliga navigationsskolorna i anslutning till hamnarna i Stockholm, Göteborg och Malmö kunde stadens invånare och speciellt hamnarnas skeppskaptener kalibrera sina ur när så kallade tidkolor monterade på taket föll en gång om dagen. Dessa tidssignaler bestod av en stor kula som hissades upp på en stång på taket till skolorna, väl synlig på flera kilometers avstånd. Vid en i förväg definierad tidpunkt föll klotet, vilket observerades av dem som ville kalibrera sina klockor. Men AB Svensk Normaltid innebar något annat: en mer kontinuerlig och mer spridd tidsdistribution i den oscarianska stadsbilden. Med sitt ursprung i Vetenskapsakademiens observatorium var det en signal att lita på, en signal som kunde användas för att ordna världen.

★

Det finns ett flertal publicerade fallstudier som diskuterar tidsstandardisering och produktion och distribution av noggrann tid i olika länder och urbana miljöer. Se exempelvis Hannah Gay, "Clock synchrony, time distribution and electrical time-keeping in Britain 1880–1925", *Past & Present*, vol. 181, 2003. Bland mer omfattande och övergripande studier kan nämnas Ian R. Bartky, *Selling the True Time: Nineteenth-century Timekeeping in America* (Stanford, 2000) och Vanessa Ogle, *The Global Transformation of Time 1870–1950* (Cambridge, MA, 2015). Lämningar efter Aktiebolaget Svensk Normaltid finns i Kungliga bibliotekets vardagstryckssamling. En kortare levnadsteckning över John Andersson finns i *Teknisk Tidskrift*, häfte nr 6, 1939.